

RADOVI, Vol. 17. Zagreb 1984, 304 str.

U rubrici »Rasprave« Neven Budak, Pregled literature i objavljenih izvora o problemu serva i famula u srednjovjekovnim društvima na istočnom Jadranu (5—33) definira pojmove »servus« i »famulus« i razliku između serva i robova klasične antike (servi »nisu bili res propria svojih gospodara« (5) i zbog te važne razlike odlučuje se za isključivu upotrebu termina »servus« a ne »rob« kada se radi o srednjovjekovnim društvima na istočnom Jadranu). Slijedi donekle bibliografski pregled historiografije koja se dijelom ili u cjelini bavila navedenom problematikom. Istaknuto je da je A. Teja objavio dosad najznačajniju raspravu o pojavi ropstva u Dalmaciji. Autor rezimira dosad postignute rezultate historiografije i zaključuje da je malo zajedničkih zaključaka a da se različito objašnjava zapošljavanje serva u poljoprivredi, različito se definiraju gradski servi i »geopolitička određenost postojanja robovlasništva« (24). Dan je i pregled historiografije koja obrađuje problem antičkih preduvjeta u mediteranskim zemljama Evrope. Autor se zadržava i na problemu izvora i postavlja pitanje »koliko notarski spisi odgovaraju stvarnosti, a koliko su samo odraz zamišljenog djelovanja« (33). Zaključuje da u velikoj mjeri zbog nedostatka pripovjednih izvora »slika života u gradu ostaje donekle nejasna« (33).

Ivo Goldstein, Kako, kada i zašto je nastala legenda o nasilnoj smrti kralja Zvonimira? Prinos proučavanju mehanizma nastajanja legendi u hrvatskom srednjovjekovnom društvu (35—52) smatra da je samo utvrđivanje činjenice da li je Zvonimir bio ubijen ili je umro prirodnom smrću gotovo beznačajno za hrvatsku povijest 11. stoljeća a da je pravi zadatak historičara utvrditi »koji su mehanizmi hrvatskoga srednjovjekovnog društva uvjetovali nastanak i razvoj, a onda i zapisivanje u konačnoj formi legende o ubojstvu kralja« (36). Autor je prihvatio verziju o prirodnoj Zvonimirovoj smrti, a Ljetopis popa Dukljanina smatra najvažnijim izvorom. Utvrđuje nelogičnosti i nepreciznosti, elemente legende koji upućuju na to da se doista radi o legendi. Smatra da je legenda nastajala tokom dužeg vremena. Ona nije djelo jedne ličnosti, pretpostavlja da je nastala u svećeničkim, a da se širila i održavala u intelektualnim krugovima. Objašnjava zašto je legenda nastala baš o Zvonimiru i zašto se njegova smrt povezuje s križarskim ratovima. Nastoji približno odrediti razdoblje u kojem se počinje povezivati Zvonimirova nasilna smrt s pozivom njegovim podanicima u križarski rat. Autor daje i kratak prikaz širenja legende. Zaključuje: da je Zvonimir bio ubijen, on bi bio i posvećen i bio bi nazvan mučenikom. Narod je možda poistovjetio pogibiju kralja Petra s imenom Zvonimira.

Stjepan Antoljak, Vladarski dvor (palača) i kraljevske kuće u srednjovjekovnom Zadru (s posebnim osvrtom na doba Arpadovića i Anžuvinaca) (55—75). Autor donosi kratak pregled onoga što se zna o boravku hrvatskih narodnih vladara i vladara iz dinastije Arpadovića u Zadru i navodi izvore na osnovi kojih se došlo do tih podataka. Smatra da se ne smije tek tako odbaciti podatak da je Koloman u Zadru imao svoju palaču. Za Ludovika Anžuvinca se sigurno zna da je u Zadru imao svoj vladarski dvor. Autor donosi pregled izvornog materijala na osnovi kojeg pokušava locirati palaču Ludovika Anžuvinca. Zaključuje da se ona nalazila »u predjelu sv. Stošije i tzv. starog kastruma ili tvrđave, i to na južnoj strani« (60). Taj stari kastrum locira blizu današnjeg hotela »Beograd«. Navodi i ostale Anžuvince koji su se zadržavali u Zadru, kao i bosanskog kralja Stjepana Tomaševića i neke bosanske velikaše iz 15. stoljeća koji su u Zadru imali svoje kuće.

Jasna Anđrić, Pogled na neke od podataka u dva niza povijesnih svjedočanstava o popisima stanovnika i dobara u Slavoniji i Bosni (75—84). U Slavoniji

su prvi popisi stanovništva završeni 1698. i 1702. godine. T. Smičiklas je bio prvi izdavač jednog dijela tih popisa i bilježio je i kazivanja stanovništva o njihovim gospodarima prije Turaka. U tim popisima se nalaze i podaci o Mađarima u vezi s imenima nekih mjesta u Slavoniji, a spominju se i Turci u vezi s ruševinama nekih crkava. I. Mažuran objavio je podatke do kojih T. Smičiklas svojevremeno nije mogao doći, potječu iz 1698. godine, ne sadrže kazivanja o Mađarima. Izvori o popisima iz Bosne odnose se na posljednju trećinu 15. i na 16. stoljeće. Objavio ih je T. Okić. U dijelu popisa se javljaju podaci koji se odnose na riječ »kristijan«. Dio tih podataka su nazivi mjesta. Krstjani su potpuno napustili većinu zemljišta za koje podaci kažu da su bila njihova. Pitanje je gdje su krstjani bili zaista prisutni u vrijeme popisa. Autorica smatra da bi trebalo analizirati i nadimke pojedina, obitelji i grupa ljudi.

Miroslav Bertoša, Povjesničar Pietro Kandler i njegov list »L'Istria« (Uz jednu tršćansku nakladničku inicijativu) (87—98). Pietro Kandler (1804—1872) bio je tršćanski arheolog, povjesničar, pravnik i istraživač starina Trsta i Istre. Za života bio je osuđivan kao austrofil i protivnik ideja Risorgimenta. Stota godišnjica njegove smrti u Trstu potakla je niz nakladničkih edicija i znanstvenih istraživanja koja Kandlera žele rehabilitirati nacionalno-politički i kao znanstvenika. U razdoblju 1975—1983. godine objavljeno je deset svezaka izabranih članaka iz lista »L'Istria« s komentarom Sergia Zorzona. Kandler je pokrenuo list »L'Istria« 1845. godine i bio je njezin glavni urednik do 1852. godine kada je prestala izlaziti. »L'Istria« je bila tjednik za pitanja tršćansko-istarske povijesti i suvremenih političkih zbivanja. Sergio Zorzon je pronašao 141 dokument koje je Kandler umetao u »L'Istriju«. To je samo dio građe Kandlerova »Codice diplomatico istriano« koji sadrži 1151 dokument (isprave, povelje, diplome) iz razdoblja od 50. god. n. e. do 1. ruina 1526. godine. Sam Kandler se nije bavio analizom tih dokumenata. To je tek 1980. godine učinila grupa tršćanskih znanstvenika koja ih je pregledala i načinila njihove res gestae i objavila to u listu »Archeografo Triestino«. Bertoša naglašava da je to značajan pothvat za srednjovjekovnu povijest Istre i Trsta. Agneza Szabo, Regionalno podrijetlo i socijalna struktura stanovništva grada Zagreba između 1880—1910. godine (101—119). Grad Zagreb ima 1880. godine 29.218 stanovnika, a 1910. godine 74.703 stanovnika. Stanovništvo potječe iz samog grada Zagreba, iz Hrvatske i Slavonije i iz »ostalih zemalja«. Tokom razdoblja 1880—1910. godine uočeno je povećanje pismenosti i sve veći broj udatih i oženjenih građana. Ističu se tri osnovne socijalne grupe: samostalni poduzetnici (u agraru i ostalim granama privrede), činovnici (u državnom i privatnom sektoru) i pomoćni radnici (najviše u privatnom sektoru). Unutar svake od tih socijalnih grupa postoje velike socijalne razlike, udio žena u njima je sve veći. Zapaženo je propadanje sitnih samostalnih poduzetnika, zapošljavanje činovnika i pomoćnih radnika je u porastu. Autorica je predočila 11 tablica koje se tiču socijalne strukture zaposlenih u raznim granama zagrebačke privrede 1880—1910. godine.

Ljubomir Antić. Pregled hrvatskih iseljeničkih društava u Južnoj Americi do prvog svjetskog rata (121—157). Iseljavanje iz Hrvatske u Južnu Ameriku započinje 70-ih godina 19. stoljeća. U velikoj većini iseljavaju Hrvati iz Dalmacije i Hrvatskog primorja. Uglavnom se naseljavaju u Argentini, Čileu, Peruu, Boliviji i Urugvaju. Broj iseljenika je teško točno ustanoviti, podaci su aproksimativni, kreću se od 25000 do 50000. Među doseljenicima od početka doseljavanja vidljiva je podjela na Hrvate (koji su za odvajanje Dalmacije od Austrije) i »Austrijake« (proaustrijski orijentirani). Iseljenička društva su potporna, kulturna, vatrogasna i sportska, a imaju nacionalni karakter. Prvo je osnovano DRUŠTVO SLAVJANSKO OD DOBROČINSTVA 1871. godine u Callau u Peruu. Najviše naših iseljenika u Južnoj Americi bilo je u Buenos Airesu. Ovdje je 1878. godine osnovano iseljeničko društvo SOCIEDAD AUSTRO-HUNGARA DE SOCOROS MUTUOS. Autor donosi kratak pre-

gled rada dvadesetak hrvatskih iseljeničkih društava. Mjestimično citira pisma koja su iseljenici upućivali pojedinim listovima u domovini. Zaključuje da su iseljenička društva imala pozitivnu ulogu jer su osiguravala iseljenicima neposrednu materijalnu korist kad im je bila potrebna, usporavala su njihovu asimilaciju i pridonosila rješenju hrvatskog problema svojim protuaustrijskim stavom.

Ivan Očak, Josip Čižinsky-Gorkić. Početak revolucionarnog puta (161—205). Josip Čižinsky rođen je 1904. godine u Sarajevu, u obitelji doseljenih Čeha. Zbog sudjelovanja Josipova oca u radničkom pokretu Sarajeva obitelj Čižinsky se mora seliti i odlazi u Bosanski Brod. Josip započinje školovanje a nastavlja ga u Derventu, Slavonskom Brodu i Sarajevu, gdje je 1918. godine primljen u Trgovačku akademiju. Počinje se uključivati u omladinski socijalistički pokret. 1919. godine postaje član »Organizacije intelektualnih radnika«, nakon toga član rukovodstva Mjesne organizacije SKOJ-a u Sarajevu i počinje držati predavanja po radničkim domovima u Sarajevu. Pseudonim »Gorkić« prvi put upotrebljava 1920. godine. Nakon »Obznane« postaje sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a. Prvi put je uhapšen 1921. godine. (Očak donosi cijeli zapis drugog preslušavanja od 2. kolovoza 1921. godine). Pušten je uvjetno uz kauciju od 5000 kruna (iz partijskog fonda). U toku 1922—1923. godine suradnik je »Radničkog jedinstva« i »Naroda«. Iako se nalazio pod stalnom prismotrom policije, bio je aktivan delegat na prvim dvjema konferencijama KPJ. Jugoslaviju je ilegalno sasvim napustio u prvoj polovini 1923. godine.

U rubrici »Ocjene i prikazi« Damir Zorić je napisao prikaz knjige Šefika Bešliagića »Stećci — kultura i umjetnost« (Sarajevo 1982). Ističe da je Šefik Bešliagić »jedan od najdosljednijih zastupnika teze o samostalnosti postanka bosansko-hercegovačkih stećaka« (208) a da samo istraživanje stećaka i motiva na njima zaslužuje veći interes etnologa. Božena Vranješ-Šoljan je prikazala knjigu Mirka Korenčića »Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857—1971« (Zagreb 1979). Posebno je prikazala i predgovor ove knjige koji je napisao Vladimir Stipetić a iznosi probleme povijesne demografije u svijetu i kod nas. Smatra da je vrijednost Korenčićeve knjige u bogatstvu sakupljenog statističkog materijala koji otvara mnoga pitanja. Anđelko Mijatović je prikazao zbornik »Vojna krajina — povijesni pregled — historiografija — rasprave« (Zagreb 1984) u kojem je objavljeno 28 radova od 26 sudionika skupa održanog u studenom 1981. godine u Zagrebu u povodu 100. godišnjice sjedinjenja bivše Voine krajine s civilnom Hrvatskom. Istakao je da je ovaj zbornik »najznačajniji sintetički tekst na hrvatskom i srpskom jeziku, a s obzirom na podatke koje pruža najbolji je informacijski izvor o Vojnoj krajini« (222). Mirjana Strčić je dala pregled zbornika »Kulturno-politički pokreti naroda Habsburške Monarhije u XIX veku. Zbornik radova« (Novi Sad 1983) koji je obuhvatio 40 tekstova referata iznesenih na znanstvenom skupu održanom u povodu 150. godišnjice rođenja Svetozara Miletića u travnju 1977. godine u Novom Sadu. Dragutin Pavličević je prikazao monografiju Lilliane Aleksić-Pejković »Politika Italije prema Srbiji do 1870. godine« (Beograd 1979) i naglasio je da u knjizi ima »prilično materijala i za povijest drugih jugoslavenskih naroda, posebice Hrvata« (231). Anđelko Mijatović je prikazao knjigu »Govori protiv Turaka (Orationes contra Turcas)« koju je priredio Vedran Gligo, a izdao »Logos« iz Splita 1983. godine. Istaknuto je da je to prvo historiografsko djelo ovakve vrste u nas. Dragutin Pavličević je prikazao monografiju Đorđa Mikića »Austro-ugarska i Mladoturci, 1908—1912« (Banja Luka 1983). Branka Boban je predstavila studiju Rudolfa Bičanića »Kako živi narod, Život u pasivnim krajevima« koja je u Zagrebu objavljena još 1936. godine, a Odjel za antropologiju Sveučilišta u Massachusettsu i Amherstu (SAD) ju je objavio (u engleskom prijevodu) u rujnu 1981. godine. Američki znanstvenici smatraju da je ova studija zanimljiva zbog svojih »direktnih informacija 'iznutra' (sa seljačkog stanovišta) o životnim prilikama, posebno ekonomskim uvjetima, kao i o sistemu vrijednosti« (243). Dragutin Pavličević je

prikazao monografiju Ive Perića »Razvitak turizma u Dubrovniku i okolici« (Dubrovnik 1983) koja obuhvaća razvoj turizma od pojave parobrodarstva do 1941. godine. Franko Mirošević je napisao prikaz monografije Fikrete Jelić-Butić »Hrvatska seljačka stranka« (Zagreb 1984). Monografija obrađuje razdoblje raslojavanja i odumiranja HSS-a u razdoblju 1941—1945. godine. Knjigu Filipa Potrebice »Povijest vinogradarstva i podrumarstva u Požeškoj kotlini« (Kutjevo 1982) prikazao je Dragutin Pavličević. Branka Boban je prikazala i ocijenila knjigu Bosiljke Janjatović »Politika HSS prema radničkoj klasi. Hrvatski radnički savez 1921—1941. godine« (Zagreb 1983). Smatra da osnovna tema knjige odgovara njezinu podnaslovu, a ne naslovu, a da su »zaključci autorice uopćeni i nedovoljno diferencirani« (260). Nikša Stančić je u povodu dvaju pretisaka: Sava Mrkalj: »Salo debeloga jera libo azbukoprotres« (Budim 1810) i Ljudevit Gaj: »Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja« (Budim 1830) objavljena 1983. godine napisao pregled rada Mrkalja i Gaja i usporedio njihovo djelovanje i povijesne uloge koje su imali. Dragutin Pavličević je pisao o knjizi »Socijalnaja struktura obščestva v XIX veke« (Moskva 1982) koja je djelo grupe autora. Dragutin Pavličević je prikazao i knjigu Ive Perića »Ante Trumbić na dalmatinskom političkom poprištu« (Split 1984).

U rubrici »Časopisi i zbornici« Božena Vranješ-Šoljan je prikazala zbornik radova »Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15. do 20. stoljeća« (Zagreb 1984) u kojem je objavljeno 25 referata iznesenih na znanstvenom simpoziju održanom u povodu 60. godišnjice osnivanja Ekonomskog fakulteta u Zagrebu (potkraj 1980. godine). Ivan Jurišić je prikazao Historijski zbornik XXXVI /1983. Rađomir Jurić prikazao je dvadeseti svezak »Radova« Filozofskog fakulteta u Zadru (Zadar 1983) posvećen dru Stjepanu Antoljaku u povodu njegova odlaska u mirovinu, a Josip Lučić je prikazao »Anale Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku« sv. XIX—XX (Dubrovnik 1982), »Arhivski vjesnik« XXV (Zagreb 1982), »Starohrvatsku prosvjetu« serija III, sv. 13 (Split 1983), »Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU« 12 (Zagreb 1982) i »Priloge povijesti umjetnosti u Dalmaciji« 23 (Split 1983).

U rubrici »Znanstveni skupovi« Ivan Očak je pisao o seminaru-savjetovanju »O revolucionarnim tradicijama Hrvatskog zagorja i Prigorja — Od Gupca do Tita« održanom 26. siječnja 1984. godine u Tuheljskim toplicama.

U rubrici »Godišnjice« Tomislav Raukar je napisao toplu bilješku u povodu šezdesetog rođendana profesora Ivana Kampuša. U rubrici »Diskusija« Štefanija Popović je reagirala na napis Mladena Švaba »Uz drugo izdanje knjige Mirjane Gross, Historijska znanost« objavljen u Historijskom zborniku XXXVI/1 1983. godine.

Branka Taradžić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

Bernard STULLI, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

i

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 1000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1986.